

« Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης, συνταγματάρχην τοῦ πεζικοῦ, Τιμολέοντα Βάσσον.

» Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχή νῆσον ἀληθῆ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἔμεινεν ἔκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου.

» Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον ν' ἀνεχθῆ τὴν ἀξιόθρηνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν.

» Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ στρατὸν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἀποκαταστήσῃ δὲ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ. Τοῦ στρατοῦ τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.

» Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει, θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α', καταλάβῃ τὴν νῆσον ταύτην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν δ' ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίξῃ εἰς τοὺς κειμένους ἑλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καὶ ἰσ' εὐθύνην τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

» Ἀμα τῇ ἀποβιβάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσῃ τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ ὑπουργὸς

N ΣΜΟΛΕΝΙΤΖ.

Τὸ ἔθνικὸν πρόγραμμα τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας ἐλάμβανε διὰ τοῦ διεθνοῦς τούτου πολιτικοῦ τολμήματος ἐν Κρήτῃ, προκλητικωτάτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, πλήρη πραγμάτωσιν. Αὐτὴ ἡ Ἐταιρεία καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐξεχύθη εἰς ἀκρότητον ἐνθουσιασμόν. Τοῦτο μόνον κατέθλυψε σφόδρα τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ἀδιαλλάκτους, οἵτινες ἐμέμψαντο τῆς κυβερνήσεως, ὅτι δὲν ἔπεμψε μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς καὶ τοὺς ἀναγκαιοῦντας πολιτικοὺς ὑπαλλήλους πρὸς τὴν πλήρη κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους διοικητικὴν διοργάνωσιν τῆς νήσου. *Sancta simplicitas!* Καὶ κατηγγέλλετο ἡ κυβέρνησις ὡς διστακτικὴ καὶ

ἐπιέζετο ποικιλοτρόπως, ἵνα προβῆ καὶ εἰς τὸ ἕτερον τοῦτο ἀπονενομημένον διάβημα, συμπληρωτικὸν τῆς κρατούσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀκολασίας. Εὐτυχῶς ἡ ἐκδηλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐν Εὐρώπῃ φιλοτουρκικῶν κύκλων, πρωτοστατούσης τῆς Γερμανίας, ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ μέτρου τούτου τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως παρεκόλυσεν αὐτήν, ἀπὸ ἄλλο τῆς αὐτῆς φύσεως κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας. Ἐπὶ τῆς δημοσίας γνώμῃς ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλε νὰ καταληφθῆ ἕξ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐπιτηδειότατα μάλιστα διαδοθέντος καὶ πιστευθέντος, ὅτι ἡ ὁ ρ α τ ο ς ἰ σ χ ὺ ρ ἂ δ ὕ ν α μ ι ς ἐξώθησε τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν εἰς τὸ ἀσύνετον τοῦτο διάβημα. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην, εἰ καὶ ἐτηρεῖτο αὐτὴ μυστικῆ, ὁ διάδοχος, μεταβὰς εἰς τοὺς στρατῶνας τῶν παραπηγμάτων, ἔνθα χιλιάδες πολιτῶν συνωθοῦντο ἐν ἱερῷ ἐνθουσιασμῷ, προσεφώνησε τὸν ἀπερχόμενον στρατόν : « Ἐκεῖ ποῦ πηγαίνετε, μὴ λησμονεῖτε, ὅτι εἰσθε Ἕλληνες καὶ ὅτι ἡ πατρίς εἰς σᾶς σιγάζει τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐνδόξου ὀνόματός της ! »¹

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρειμάτιον ταύτην ἑλληνικὴν πολιτικὴν καὶ ἐν προτέρῳ βεβαίως συνεννοήσει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν τὴν ἐπομένην προκήρυξιν, ἀνταξίαν ἐπὶ πολιτικῇ συνέσει τῆς ἐγγράφου διαταγῆς, δι' ἧς ἀπεστέλλετο εἰς Κρήτην.

Τὸ ἔγγραφον εἶχεν ὡς ἐξῆς :

« Τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια ὑπέστητε ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου καὶ τὰ ὅποια ὑφίστασθε ἔτι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης πλήρους ἀναρχίας, αἱ καταστροφαὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ περιουσιῶν σας, εὕρισκομένων εἰς τὴν διάθεσιν ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ τὴν διαρπαγὴν βαρβάρου ὄχλου, ἐξήγειρε τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ συνεκίνησε τὸν Ἑλληνισμόν ὀλόκληρον.

» Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη κατάστασις λαοῦ ὁμοφύλου, ὁμοθρήσκου καὶ κοινὰς ἔχοντος μεθ' ἡμῶν τὰς τύχας καὶ τὴν ἱστορίαν, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον νὰ εἶνε ἀνεκτὴ.

» Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑψηλὸς μου κύριος ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νήσου.

» Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωρ-

1 Ἄντ. Σπηλιωτοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

γίου τοῦ Α' καταλαμβάνω τὴν νῆσον Κρήτην καὶ κηρύσσω τούτο πρὸς τοὺς κατοίκους της, ἄνευ διακρίσεως θρησκευάτος ἢ ἐθνικότητος, ὑπόσχομαι ἐν ὀνόματι τῆς Μεγαλειότητός του, ὅτι θὰ προστατεύσω τὴν τιμὴν, τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν καὶ θὰ σεβασθῶ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν κατοίκων της, φέρων πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ ἰσοπολιτείαν».

Ἡ τοιμηρὰ αὕτη πολιτικὴ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως συνεχίνει βεβαίως καὶ προὔκαλει τὸν ἀμέριστον ἐνθουσιασμόν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐκδηλωθέντων ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους θερμοπαύτων αἰσθημάτων ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ. «Ἡ ψυχὴ τῆς Ἰταλίας αἰσθάνεται ἐαυτὴν σήμερον ὡς ψυχὴν ἑλληνικὴν, ὡς ἐπίσης συμπαθεῖ καὶ διὰ πάντα λαὸν ζητοῦντα δι' ἑσῶν τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ». Ταῦτα ἐτηλεγράφουν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς Παρθενώσης ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, οἱ οὐ Μπόβιο, ὁ Ἰμβριάνης, ὁ Ποέριο, ἀκόμη δ' ἐντονώτερον ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς ὁ ἀλησμόνητος Καββαλότης : «Ὅποτεν τὰ στρατεύματα τοῦ Βάσσου κατασπιντράωσι τὴν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς νήσου τουρκικὴν βαρβαρότητα, οἱ πεπολιτισμένοι εὐρωπαϊκοὶ στρατοὶ θὰ προὔπαντήσωσι πρὸ τῶν πυλῶν τῶν Χανίων, τῆς Ρεθύμνου καὶ τοῦ Ἡρακλείου τὸν πολιτισμὸν κομίζοντα τὸν χαιρετισμὸν λαοῦ ἀπελευθερωθέντος». Οὕτως ἐκδηλοῦτο ὁ εὐρωπαϊκὸς φιλελληνισμὸς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας· καὶ πρὸ τοῦ λαμπροῦ τούτου φαινομένου τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ ἠδύνατο ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος νὰ εἴπῃ πρὸς τινα ἐν Ἀθήναις πρόεβον μεγάλης Δυνάμεως τὰ ἐπόμενα : «Ἐπὶ τόσα ἔτη ἐπεσκεπτόμην τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ κατορθώσω τι... Ἡ ὑπομονή μου ἐξηντλήθη... Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει διαταγὴν ἀμετάτρεπτον νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί μου. Πιθανῶς ἡ τοιαύτη ἀμετάτρεπτος ἀπόφασίς μου νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, καὶ ἴσως προβῶσιν εἰς καταθλιπτικὰ ἐναντίον μέτρα, ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην· μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλει διοργανωθῆ καὶ ἡ ἐπ' ὀνόματί μου διοίκησις τῆς νήσου». Παρόμοια ρήματα διευτυμπάνιζε καὶ ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία, ἥτις «προορισμὸν καὶ σκοπὸν ἐπιβαλλομένην ἀποκλειστικὸν τὴν ἀνένδοτον ἐργασίαν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ ἀκατα-

πονήτως ἐργαζομένη, ὑπέροχτον ἐκπληροῖ καθήκον, περιβάλλουσα διὰ πάσης θερμῆς ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐνισχύσεως τὸ φιλόπατρι ἔργον, εἰς ὃ μετὰ σθένους καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐχώρησεν ὁ Βασιλεύς, ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεΐα καὶ ἡ κυβέρνησις, καὶ εἰς ὃ ὀφείλεται τὸ ὅτι κατέστη σήμερον ἡ Κρήτη πράγματι μέρους ἀναπόσπαστον τοῦ ὅλου κράτους»...

Ἄλλ' ἐνῶς τοιαῦτα συνέβαινον ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτευούσῃ, ἀνόητα καὶ ἐπιβλαβῆ ὑπὸ πᾶσαν ἔποινιν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ἡκιστα συγκινουμένη καὶ ἐνθουσιῶσα ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς κυβερνητικῆς ἐνεργείας, τῆς βασιζομένης ἐπὶ τῶν λόγων μόνον καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν ἔργων, συνεσκέπτετο καὶ συνενοεῖτο τίνι τρόπῳ ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ εὐκοσμον ὅπως δήποτε τάξιν ἐν τῇ ἠρωϊκῇ νήσῳ, ἐξασφαλίζουσα τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς χωρὶς τὰ μειωθῆναι τὸ παρόπαν καὶ ἡ σουλτανικὴ ἐπὶ τῆς νήσου κυριαρχία.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, προσεκαλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τὰ στρατεύματα αὐτῆς. Ἡ κυβέρνησις κατὰ τὸ εἰωθὸς, φοβουμένη ἀντιδημοτικότητα, ἠθέλε καὶ δὲν ἠθέλεν. ἔδισταζεν ἵνα μὴ καταστῆ δυσάρεστος τῇ δημοσίᾳ γνώμη. Δὲν εἶχε τὸ σθένος, γνώσκουσα τὰ πράγματα εὐκρινῶς, τὰς βλέπει: τῆς διπλωματίας ν' ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τὸν στρατὸν, καταλείπουσα τὴν εὐθύνην εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Ἀντὶ πομπώδους φρασεολογίας ἠδύνατο τὰ εἶπη εἰς τὴν ἐπίσημον Εὐρώπην τὰ ἐπόμενα: «Ἀνακαλῶ ἐκ Κρήτης τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, ἀφοῦ τὸ ἀπαιτεῖτε. Ὅσκις κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἐξηγέρθη ἡ Κρήτη κατὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικησίας, εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ σκῆφη, ἐκ φιλανθρωπίας ἐλαυνόμενα, μετήνεγκον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς τοὺς γέροντας καὶ τὰ γυναικόπαιδα τῆς μάρτυρος νήσου, περισσώζοντα αὐτὰ ἀπὸ τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ὀλέθρου. Τοῦτο ἐγένετο καὶ πάλιν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐξέγερσιν καὶ αἱματοχυσίαν ἐν τῇ νήσῳ. ἔχει τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὸ καθήκον τῆς περιθάλψεως δυστυχῶν θυμάτων τῆς τουρκικῆς θηριωδίας, καὶ δὲν ἔχει τὸ καθήκον καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προασπίσεως τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ καταδυναστευομένη γῆρᾳ;»

Τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀνακαλουμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκ Κρήτης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐν διδούσης εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὸ ἑλληνοτουρκικὸν ζήτημα ἐλύετο ἐντίμως καὶ ἀξιοπρε-

πῶς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, οὐδὲ ἐπήρχοντο τὰ μετὰ ταῦτα δεινά, ὀφειλόμενα κυρίως εἰς τὴν ἀφρονα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ πολιτείαν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ἡ δημαγωγία, καὶ ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, εἶχεν ἀποροφήσῃ καὶ ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν σοβαρὰν καὶ λελογισμένην κρίσιν. Ἡ φρενίτις ἐπεκράτει. Οὐδαμοῦ δὲ ζουλομανδύας τοῦ Σώλσβαυ. Αὐτοὶ οἱ ὑπουργοὶ βουλευταὶ συνενοοῦντο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Εἰκοσιν ἐξ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὸν πρωθυπουργόν, ἀξιούντες παρ' αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐνεργείας, «ἦν τὸ ἔθνος σύσσωμον, ἀνεξαρτήτως κομμάτων καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βασιλέως, ἀνέλαβεν ἐν τῇ Βουλῇ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἀνηγγέλθη ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην», ἐδήλουν δὲ «ὅτι θεωροῦσι πᾶσαν ὑποχώρησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι ὡς ἀτίμωσιν τῆς Ἑλλάδος»...

Ἀκόμη τολμηρότερον ἢ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις κατήγγελλεν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἀδράνειαν τοῦ ὑπουργείου. «Ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως, ἔλεγεν εἰς τὸν Βασιλέα ἡ ἀντιπολίτευσις, πολιτικὴ ἀναβολῶν καὶ ἐνδασιασμῶν, ἀπειλεῖ νὰ παραστήσῃ τὴν χώραν ἀνεπαρκῆ πρὸς τὰς ρωγαδαίως ἐπερχομένας περιπλοκάς, εἰς ἃς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποβλέπων ὁ Βασιλεὺς, προδιέγραψε διὰ τῆς βασιλικῆς ἐπιστολῆς τὴν ἐπιβαλλομένην πολιτικὴν τῶν παρασκευῶν.

» Ἀδυνατοῦντες ἐκ τῆς ἐκθέσμου ταύτης πολιτείας τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐπιτελέσωμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς τὸ ἐκ τῆς ἐντολῆς ἡμῶν καθῆκον τοῦ ἐλέγχου τῆς κυβερνητικῆς ἀκηδείας, ἀπευθυνόμεθα οἱ ὑποσημειούμενοι βουλευταὶ εἰς τὸν ἐκ τοῦ πολιτεύματος ταχθέντα ἐπόπτην τῆς κανονικῆς λειτουργίας αὐτοῦ, καὶ καταγγέλλομεν τὴν ἐν τοσοῦτον δειναῖς περιπλοκαῖς ὀλιγωρίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπιθυμοῦντες νὰ διαρρηξώμεν μὲν πᾶσαν ἀλληλεγγύην πρὸς τὴν ἀνεξήγητον πολιτείαν τῆς, νὰ ἐπιρρίψωμεν δὲ εἰς αὐτὴν ὀλόκληρον τὴν εὐθύνην τῶν ἐπερχομένων διὰ τὴν χώραν κινδύνων».

Paris vaut bien une messe, εἶπεν ὁ μεγαλοπράγμων ἐκεῖνος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, προσχωρῶν εἰς τὸν καθολικισμόν χάριν τοῦ στέμματος τῆς πατρίδος του. Οἱ ἐν τῇ ἑλληνικῇ βουλῇ καιροσκόποι τῆς κυβερνητικῆς μερίδος, ὡς καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, χωρὶς νὰ ἔχωσι τὴν μεγαλοπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπατορίαν Ἐρρίκου τοῦ Τετάρτου, δὲν ἐδίστασαν χάριν τῆς ἐξουσίας νὰ προεξοφλήσωσι καὶ μίαν ἡμίαν καὶ τὴν

ἀτίμως ἀκόμη τῆς πατρίδος των. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ προβῆ τὸ ἑλληνικὸν κράτος εἰς γενναίαν ἐνέργειαν, εἰς πόλεμον, στερούμενον πάσης πολεμικῆς ἰσχύος καὶ προπαρασκευῆς, ἔρημον φίλων, συμμάχων, πάσης τῆς Εὐρώπης οὔσης συνησπισμένης κατ' αὐτοῦ; Ἄλλ' ἡ βουλιμία τῆς ἐξουσίας ἀπειτύφλου καὶ ὑπουργικοῦ καὶ ἀντιπολιτευομένου. Ἡ κυβέρνησις ἤρξατο ὑπερθεματίζουσα, ἐν μακαρίᾳ ἡδονῇ καὶ ἀπλότῃ φανταζομένη, ὅτι ἠδύνατο πρὸς τῇ Κρήτῃ ἢ ἐπίσημος Εὐρώπῃ νὰ χορηγήσῃ αὐτῇ καὶ τὴν γραμμὴν τοῦ Βερολίνου. Μέχρι τοιοῦτου βαθμοῦ ἀποτυφλώσεως περιήγαγεν αὐτὴν ἡ ἐπιμονὴ τῆς συντηρήσεως τῆς ἐξουσίας, διότι ἂν παρηγεῖτο ἐξ αὐτῆς, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἀντιπολίτευσις, ἀνερχομένη εἰς τὴν ἐξουσίαν, θὰ καθίστατο νηφαλιωτέρα, ἀφοῦ ἀντικείμενον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς πολεμικῆς φιλοπατρίας ἦτο ἡ κατάληψις τῆς ἐξουσίας. Ἀλλά... ἡ ἐξουσία ἦτο ἀξία μιᾶς ἐθνικῆς ἡττης, μιᾶς ἀτιμώσεως. Διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀγνοῆ καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου στρατιωτικῶς ἀπαράσκευον καὶ ἀνίσχυρον. Καθ' ὃν χρόνον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις συνεφώνουν νὰ ἀνακοινώσωσι τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει, ὅτι «ἀντέκειντο κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα», ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς ἐδήλου πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένον τῆς Αὐστρίας τὰ ἐπόμενα :

«Ἡ Ἑλλὰς ἀπηύδησεν εὐρισκομένη ἀνὰ πᾶν ἐξάμηνον ἐνώπιον ἐπαναστάσεων, αἵτινες ἐτάρασσον τὴν δημοσίαν τάξιν, ἀπόφασιν δ' εἶχε νὰ περᾶν ὀριστικῶς τὸ κακόν, αἴρουσα τὰς ἀφορμὰς, οὐδ' ἐφοβεῖτο τοὺς τρισμυρίους ἄνδρας, οὓς συνεκέντρον ἡ Τουρκία περὶ τὰ θεσσαλικὰ οὐνορα. Θὰ καίσχυεν αὐτῶν διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Μακεδονίας, ἡ δὲ Εὐρώπῃ ἔπρεπε νὰ μάθῃ, ὅτι μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπάρχουσι 300,000 Ἑλλήνων, ἀναμενόντων μίαν λέξιν ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπως θέσωσι πῦρ εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀποσείσωσι τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν!...» Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια, ἄρορητ' ἀθέμιτα, ἐξετοξεύοντο ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐν ᾧ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχεν ἰδρύσῃ τὸ γραφεῖον αὐτοῦ τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, ὑπὲρ οὗ ἄλλως τε ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς διέκειτο εὐμενέστατα ἕνεκα ἀγνώστων αἰτίων.

Τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἡ ὅπωςδήποτε λύσις ἀνεβάλλετο ἡμέρη τῇ

ἡμέρα, μὴ συμφωνουσῶν ἐπὶ καθωρισμένων βάσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ φήμη κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον περὶ αὐτονομίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν Ἑλληνα βασιλόπαιδα Γεώργιον ἐξηρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὰ νεῦρα τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Ἐταιρείαν ἀτιθάσων φιλοπατρίδων. Ἡ κυβέρνησις δι' ἐγκυκλίου αὐτῆς ἐγγράφου ἐκηρύσσειτο ἐκτὸς τοῦ νόμου καὶ τῆς πατρίδος, ἐν ἣ περιπτώσει ἦθελεν ἀποδεχθῆ τὴν ἄτιμον, τὴν ἀντεθνικὴν, τὴν προδοτικὴν ταύτην λύσιν. Οὕτω τὰ πράγματα ἐχώρουν ὁσημέραι πρὸς τὴν καταστροφὴν, πρὸς τὸν πόλεμον. Καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐνεργείας ταύτης ἦσαν οὐχὶ αἱ νόμιμοι ἀρχαὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' αἱ ἐθνικαὶ ἀρχαὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς, οἱ Ἐξαρχοὶ, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ὑπάλλληλοι ἐν ἐνεργείᾳ, περιήρχοντο ἀνθαδῶς καὶ ἀσυστόλως τὰς παραμεθόριους ἐπαρχίας, στρατολογοῦντες πᾶν ἄτακτον καὶ ἀκίθαρτον στοιχεῖον ἐκ τῶν λυμαινομένων αὐτῆς, ἢ ἐξωθεῖν προερχόμενον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαβοήτων καπετανέων. Ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ τοὺς νομάρχας αὐτῆς, τοὺς σωματάρχας τοῦ στρατοῦ αὐτῆς, τοὺς δικαστικούς λειτουργούς, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος διετέλει ὁ διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Παρὰ ταῦτα, οἱ σταυραετοὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, περιφρονοῦντες πᾶσαν ἐξουσίαν, διέτρεχον ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀτιμώρητοι τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας, λυμαινόμενοι αὐτὰς, τῇ ἀνοχῇ, τῇ συμπράξει πολλάκις κυβερνητικῶν ὀργάνων. Ὁ νομάρχης Τρικκάλων, πρὸ τῶν συμβαινόντων τούτων ἐκτρόπων, ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του τὰ ἐπόμενα χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως: « Ὑπερτρισχίλιοι ἐπαναστάται διαρπάζουσι τρόφιμα καὶ λοιπὰ χρήσιμα ἀπὸ τὰ διάφορα χωρία, ἀνικάνων ὄντων τῶν διευθυνόντων αὐτοὺς νὰ ἐπιβάλωσι περιστολήν ». Ἐπίσης ὁ νομάρχης Λαρίσης: « τὰ ἀνταρτικὰ σώματα, σχηματισθέντα ὑπὸ τῶν δπλαρχηγῶν, συνεκεντρώθησαν εἰς χωρίον τι μακρὰν τῆς Λαρίσης καὶ εἶνε ἔτοιμα πρὸς ἔξοδον. Τὰ χρειώδη παρεδόθησαν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Μυλωνᾶ, ἐν τῷ ἀρχηγείῳ ἐργαζομένου!... »

Καὶ ἄλλα τοιαῦτα καὶ χεῖρονα ἀκόμη κατηγγέλλοντο εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῶν παραμεθόριων διοικητικῶν ἀρχῶν. « Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας (δημόσιος ὑπάλλληλος, ἐν ἐνεργείᾳ διατελὼν καὶ ἐγκαταλιπὼν αὐτογνωμόνως τὴν ὑπηρεσίαν του) μὲ ἀποφεύγει, γὰρ φρεὶ ὁ νομάρχης Λαρίσης, ἄλλως τε καὶ διότι δὲν θὰ εἰσηκουόμην παρ' »

αὐτοῦ, δὲν ἔκρινα καλὸν νὰ τὸν καλέσω. Παρεκάλεσα δὲ καὶ τὸν ἀρχηγὸν (τοῦ στρατοῦ) καὶ προφορικῶς καὶ ἡμεπισημῶς, ὅπως εὐαρεστηθῆ καὶ σ υ ν ε ν ο η θ ῆ μετὰ τῶν ὀ π λ α ρ χ η γ ῶ ν, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ νὰ ἐμποδισθῶσιν, ἔστω καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἐξέλθωσι, καὶ τοῦτο διότι ὁ ἀρχηγὸς διετέλει ἐν συνεννοίῃ μετ' αὐτῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας»!..

Τοιαύτη κατέστη ἐν τῇ ἐλληνικῇ πολιτείᾳ ἡ θέσις τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, τῆς μὲν ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως ἐνισχυοῦσης αὐτήν, ἅτε συμπτωματούσης, τῶν δὲ κυβερνητικῶν ἀρχῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων, ἐπινευουσῶν εἰς ἔκνομα καὶ ἀντεθνικὰ διαβήματα, ἐπὶ τέλους δὲ παρεχουσῶν αὐτῇ πᾶσαν συνδρομήν, ἡθικὴν καὶ ὕλικήν, ὑπὲρ ἐπιτεύξεως καὶ πραγματώσεως τοῦ μεγάλου ἑθνικοῦ προγράμματος :

Τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον, ἐκσφενδονηθὲν τῇ 14 Μαρτίου 1897 ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου πρὸς τοὺς ἡπανταχοῦ ἑταίρους, πρόκειται ἀψευδὲς μαρτύριον τῆς ἀθλίας καὶ ἀναρχικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν περιῆλθε τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ ἐλληνο-τουρκικοῦ πολέμου. Ἔχει ὡς ἐξῆς :

«Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας πρὸς τοὺς προέδρους τῶν ἡπανταχοῦ τοπικῶν συμβουλίων καὶ μεμονωμένων τμημάτων αὐτῆς, ἐντελλομένους νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοὺς τμήματα, συνεδριάζοντα, ταῦτα : «Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἡδι' ὅλης τῆς κρίσεως, ἦν ἀπὸ δύο μηνῶν διέρχεται ὁ ἑθνικὸς ἡμῶν βίος, ἀντεχόμενον τῆς ἀνατεθείσης αὐτῷ ὑψίστης ἐντολῆς, περὶ τὰ δύο ταῦτα κυρίως ἢ μᾶλλον ἀποκλειστικῶς ἡσχολήθη, νὰ ἀποτρέψῃ μὲν ἡδιὰ τῆς ἡθικῆς κολοσσαίας δυνάμεως τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ἦν αὐτὴ ἔθηκεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, πᾶσαν ἡμιτελῆ λύσιν τοῦ φλέγοντος ζητήματος, βλάπτουσαν τὰ ἀληθινὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συμφέροντα, νὰ ἐπιταχύνῃ δὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ὃν πᾶσα ἐλληνικὴ καρδιά οὐνεύεται. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, ἐὰν ἐπέτυχε, θὰ λαλήσῃ ἐν καιρῷ ἡ ἱστορία, καὶ ἂν ἀποτύχῃ, πάντως εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον θὰ ὑφείληται. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον πέποιθε τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἡδι' ἐν μόνον μέσον ὑπάρχει, ὅπως πεισθῶσι τὰ τμήματα τῆς Ἑταιρείας, ὅτι δὲν ἡμέλησε τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτῇ καθηκόντων, ὁ κρότος τῶν ὀπλων τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ὅσους προσεχέστατα θὰ ἀντι-

ἠλαλήσῃ εἰς τοὺς στενύζοντας πληθυσμοὺς τῆς Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸ ὑπερήφανον κήρυγμα.

» Ἄν καὶ αἱ περιστάσεις ἐπῆλθον πάσης προσδοκίας τραγαιότεραι, καὶ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν εὐτολμον καὶ θαυροπαλέον, ἐκπροσωποῦν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν πατριωτικὴν εὐφυχίαν, οὐκ ἠμόνον τῶν ἀπανταχοῦ ἐταίρων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου, καὶ εἰς ἄβραχὺ χρόνον διάστημα, βραχύτερον τῶν δύο μηνῶν, κατάρθωσε δεκακισχίλια μὲν ὄπλα Γκροῦ νὰ προμηθευθῇ καὶ δύο ἑκατομμύρια φυνισίγγια μετὰ τῶν ἄλλων σχετικῶν ἐφοδίων, νὰ ἀναμένῃ δὲ κατ' ἴδον καὶ ἐπιδοκίμανα ἄλλας πέντε χιλιάδας, τρισχιλίους δὲ περίπου ἄνδρας νὰ ἐξῆλθῃ ἐτοιμοὺς, ὅπως ἀποστείλῃ ἐκεῖ, ὅπου αἱ πάντες ἐλπίζομεν δι' αἰναιότητος ἡρώων νὰ θεμελιωθῇ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ ἀδιείσιστον ἠμεγαλεῖον. Ἐν τούτῳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρούσωμεν, ὅτι μέχρι χθὲς καὶ ἔτι ἡ Κυβερνήσις ἐφαίνετο ἐννοοῦσα τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας τὴν ἐνέργειαν, αἰφνιδίως νῦν ἐσιτάφη κατὰ παντὸς κινήματος. Ἐπὶ τῇ μεταβολῇ ταύτῃ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον δὲν εὐθύνεται βεβαίως, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσον τὴν διαγωγὴν αὐτὴν θὰ τηρήσῃ καὶ κατὰ τοῦτο ἀπαρεγκλίτως σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑταιρείας καὶ τὸ φρόνημα τῶν ἐταίρων, ἀρκεῖται ὅμως νὰ ἐπιροίμῃ τὴν εὐθύνην τῶν συμβησομένων εἰς οὗς πράγματι ἀνήκει. Πέποιθε τελευταῖον τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον ἐπὶ τὸν λελογισμένον πατριωτισμὸν τῶν ἀπανταχοῦ ἐταίρων, ὅτι μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας θέλουσι τοῦ λοιποῦ συνδρομήσῃ αὐτὸ, ἐνισχύοντες, ὅπου ἂν εὐρίσκωνται, τὸ ἔθνικόν φρόνημα κατὰ πάσης ἀντεθνικῆς λύσεως, καιαβάλλοντες πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ὑλικὴν δυνάμεισιν τῆς Ἑταιρείας, ὅπως τὸ ἐπικείμενον ἔργον μὴ ἀποκοπῇ ἢ ἂν χαιρείσωμεν πῖντες ἐλευθέρως τὰς δεδουλωμένας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος»

Τοιαῦτα καὶ ἀνάλογα ἐγράφοντο καὶ ἐδημοσιεύοντο ὑπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, μακαρίως δὲ καὶ ἀνελέγκτως ἐπιστεύοντο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Κυβερνήσις καὶ ἀντιπολίτευσις ἠμιλλῶντο ὡς πρὸς τὸν ἐπερθεματισμὸν ἐν τῇ στρατιωτικῇ συντάξει καὶ αὐταρχείᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἀντιπολίτευσις, ἐν συνειδήσει ἢ μὴ, ἦτο πεπεισμένη περὶ τῆς προσεχοῦς νίκης τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἡγουμένων τῶν σταυραετῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας, ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἄλλ' ἢ ἐπίσημος Εὐρώπη,

ἢ ἐν τῇ ἑλληνικῇ προτενοῦσα παραμένεσα. εἶχε πατελῶς ἀντί' εἶτον γνάμην. Οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει προσηνταὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐβεβαίουν τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν, ὅτι κατὰ θετικὰς αὐτῶν πληροφορίας, οὐδὲν ἦτο εἶσιμον πρὸς στρατιωτικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνῶ ἄφ' ἑτέρου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ ἐκιοιγράτευσίς ἐπετελεῖτο κακῶς, ἐπίθεσις δὲ τῶν Τούρκων θὰ καθίστα αὐτοὺς ταχέως κυρίους τῆς Θεσσαλίας.

Μόνον ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, ἢ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἢ ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, ἐτύφλωται. Ὁ κοινοβουλευτισμός, ἀποτυφλώσας ἀμφοτέρας τὰς ἀμφισβητούσας τὴν κατοχὴν τῆς ἐξουσίας μερίδας, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὰς νὰ κατανοήσωσι τὸν προφανῆ κίνδυνον, ὅν ἤθελε διατρέξῃ ἐξ ἐνδεχομένου πολέμου τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ τὸ ἑλληνικὸν γένος.

Ἐξορίθω ὁ κῆβος. Τῇ 28ῃ Μαρτίου τοῦ 1897 ὁ συρφετὸς τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας διοικούμενος ὑπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐν γνώσει τῆς κυβερνήσεως καὶ πασῶν τῶν ἀρχῶν, εἰσῆρχετο εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδος.

ΛΘ΄.

10 Ἀπριλίου 1909

Ἐπαυλαμβάνω καὶ πάλιν, ὅτι καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ διαρροῦσαν ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1896, ἀπὸ τῆς ἐξεγέρσεως δηλαδὴ τῆς Κρήτης καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν τοῦ γεγονότος τούτου ἐκτραχύνσεως τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ θέρος ἐκεῖνο ἀποστολῆς ἐπαναστατικῶν εἰς Μακεδονίαν σιφῶν πρὸς ἐξέγερσιν αὐτῆς κατὰ τε τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, πραγματικὴ κυβερνήσις ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑφίστατο. Δηγύθυγε τὰ πάντα κατ' ἀρέσκειαν ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρεία. Καὶ ἐκέκτητο μὲν ἐν τῇ Βουλῇ ἢ κυβέρνησις τὴν πλειονοψηφίαν, ἀλλ' εἶτε γνωστόν, ὅποιαν κέκτηνται σημασίαν αἱ πλειονοψηφίαι τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς, οὐδεμίαν δύναμει νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος ἐν σιγμᾷς ἑθνικῶν ἢ κοινωνικῶν κρίσεων. Ἡ βουλευτικὴ πλειονοψηφία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξυληρότησιν τῶν ἀτομικῶν, τῶν ἐπαρχιακῶν αὐτῆς

συμφερόντων· εἰς οὐδὲν ἄλλο. Ἐπαιξε τὸ πρόσωπον τοῦ ἐκβιαστοῦ, καθ' ὃν χρόνον καθῆκον εἶχε νὰ συνδράμῃ τὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτὴν πρὸς καταπολέμησιν ἐπικινδύνου ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ, ὃς ἢ ἐπικράτησις δὲν ἦτο μόνον ἀρνησις τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ διεκύβευεν ὑψιστα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μειονογησίαν, αὕτη διετέλει ἐν φανεροῦ ἀννενοήσει καὶ συμπράξει μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας. Ἐγίνωσκε κάλλιστα, ὅτι ἡ ἐπικράτησις τοῦ προγράμματος τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐνώσεως ἤθελεν ἐπετέγκῃ θάττον ἢ βράδιον τὴν παραίτησιν ἢ τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως.

Ἡ Ἐθνικὴ ἕρα Ἑταιρεία ἀνέλαβε πράγματι τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν. Ἐν τινι τῶν πρὸς τὰ τμήματα αὐτῆς ἐγγράφων τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου ἐλέγετο πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρεία θὰ ἐκδιᾷσῃ τὸν πόλεμον κατ' ἀρέσκειαν καὶ ἄνευ κυβερνητικῆς συγκαταθέσεως». Φοίρη! Ἡ κυβέρνησις ἔσχε τὴν ἀνανδρίαν ν' ἀνεχθῆ τὴν κατάστασιν ταύτην, τὰς προκλητικὰς δηλώσεις, τὰς ἀπειλὰς τῆς ἀορίτου Δυνάμεως, μνονουχὶ ὑποκύπτουσα καὶ ἀποδεχομένη τὰ κελεύσματα αὐτῆς. Ὁ ἐν Ἀθήναις τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησιν του, ὅτι «ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐφρόντιζεν ὀλιγώτερον περὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Σουλταίνου ἢ περὶ τῶν κελευσμάτων τῆς Ἑταιρείας».

Ἐπὶ τέλος ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, οὐχὶ ὑπὸ τῶν νομίμων ἀρχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, καθ' ἣ κελεύει ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ Χάριτης, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας διὰ τῆς εἰσελεύσεως τοῦ στρατοῦ αὐτῆς εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐν γνώσει πάντων καὶ τῆ ἀνοχῆ, ἂν μὴ τῆ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιοματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀναλαβόντες τὴν διαίτησιν τῶν σιφῶν τῆς Ἑταιρείας, τῆ συγκαταθέσει τοῦ ἀρχηγείου, μόλις ἐπάτησαν τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἐξέδωκαν τὴν ἐπομένην ἐκκεντρικὴν προκήρυξιν πρὸς τὸ Πανελλήριον :

«Ἀδελφοί,

»Στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὑψοῦμεν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.

»Ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτῆς ἄς συγκεντρωθῶμεν πάντες καὶ ἄς ἀγωνισθῶμεν, ἐν ἔχοντες σύνθημα : «Ἐλευθερία ἢ θάνατος».

«Τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνός μας ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων λαῶν καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

«Ἡ νίκη ταχέως θὰ στέψη τὰ ὄπλα μας, τὸ κράτος τῆς Τουρκίας διὰ παντός θὰ καταλυθῇ, ἰσότης δέ, ἐλευθερία καὶ ἀδελφότης θὰ βασιλεύσῃ ἐκεῖ, ὅπου σήμερον ἀγρία τυραννία κυριαρχεῖ.

«Ἐμπρός, ἀδελφοί Ἕλληνες ! ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν.

«Οἱ ἀρχηγοὶ καπεταναῖοι τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως».

Μετ' ὀλίγον οἱ αὐτοὶ καπεταναῖοι, καταλαβόντες παραμεθόριόν τινα τουρκικῶν σταθμῶν ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ἐδάφους, ἀνεκήρυσσον τὴν ἐλευθερίαν τῆς Μακεδονίας ὡς ἀκολούθως : «Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνακηρύσσομεν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς Μακεδονίας !» Ἄλλ' οἱ καπεταναῖοι οὗτοι, προεξάρχοντος τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ, ἀξιωματικοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἐκλαβόντος τοὺς Τουρκαλβανούς ὡς Ἕλληνας ἐπαναστάτας καὶ διατάξαντος τὴν κατάπαυσιν τοῦ πυρός, μετ' ὀλίγον διελύοντο καὶ ἐλάμβανον ἐλευθερίαν ἐνεργείας πλήρη, δηλαδὴ προέβαινον εἰς πράξεις ἐγκληματικὰς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἐν ἐλλείψει τάξεως καὶ πειθαρχίας. Ἀνάλογος ἦτο ἡ δρασίς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας καὶ ἐν Ἡπείρῳ. Καὶ ἐνταῦθα μετὰ τινος ἀριμαχίας διελύθη.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐθνικῆς (;) δράσεως τῆς Ἐταιρείας ἐν ταῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις. Ἄν ἐκέκτητο πολιτικὴν τινα δεξιότητα ἢ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἠδύνατο ν' ἀποκηρύξῃ τὸ κίνημα, νὰ συλλάβῃ τοὺς ἀρχηγούς καὶ τοὺς ἐπιτελεῖς, μυστικούς καὶ φανερούς, βουλευτὰς καὶ στρατιωτικούς ἢ πολιτικούς ὑπαλλήλους καὶ νὰ τοὺς παραδώσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν δικαιοσύνην. Ἄλλ' ἐξ ἀβουλίας, ἐξ ἀβελτηρίας, ἐκ φόβου, ἔπραξε πᾶν τοῦναντίον. Μονοουχὶ υἰοθέτησε τὴν ἐξωφρενικὴν ἐκείνην ἐκστρατείαν.

Τῇ 2ᾳ Ἀπριλίου τοῦ 1897 ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει τὴν ἀγανάκτησιν τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης ὡς ἐκ τῶν συμβαινόντων, συνεκάλει τὴν Βουλὴν. Ὁ πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ζητήσας παρ' αὐτῆς τὰς ἀναγκαιούσας πιστώσεις διὰ τὰ δύο πολεμικὰ ὑπουργεῖα, προέβαινε συγχρόνως καὶ εἰς τὰς ἐπομένους δηλώσεις :

« Ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις εἶνε ὑπόθεσις, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δικαίου καὶ ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι ἡ λύσις αὐτῆς θὰ εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰς ἐσχάτας καὶ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πλὴν τῆς ὑποθέσεως ὁμοῦς τῆς κρητικῆς, ὑπάρχει καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς δημοκρατικῆς γραμμῆς. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δὲν ἐδημιουργήσαμεν ἡμεῖς. Γένεσιν εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν ἔδωκεν ἡ παρὰδοξις καὶ προκλητικὴ ἐνέργεια τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας, καὶ αὕτη ἠνάγκασεν ἡμᾶς νὰ προσβῶμεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν τῆς χώρας καὶ νὰ παρασκευάσωμεν στρατὸν ἀξιόμαχον, δυνάμενον καὶ τὴν τιμὴν τῆς χώρας καὶ τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα νὰ ἐξασφαλίσῃ. Πρὸς τοῦτο ἡ κυβερνήσις ἐπεδόθη μετὰ πάσης δραστηριότητος. Λόγια δὲ νὰ βεβαιώσω τὴν Βουλὴν, ὅτι αἱ ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ ἐπαισθητῶς ἠλαττώθησαν καὶ ὅτι ἐλπίζομεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ στρατὸς ἡμῶν νὰ παρασκευασθῇ τελείως, ὥστε νὰ προίξῃ τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς αὐτὸν καθῆκον... »

Τοιαῦτα, ἀπροσδόκητα καὶ ἀνάξια σοφιστοῦ καὶ θετικοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός, ἐλάλει, ἔν' ἀκουσθῆ βεβαίως οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν βουλευτῶν του, δὲν εἶχεν ἀνάγκην, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἐταιρείας καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐξημμένον ὄχλον τῆς πρωτενοῦσης, τοὺς περιοριμένους ἀπὸ ἀλλὰ γέρας, οὔτινες ἐγίνωσκον μὲν νὰ προέμψωσι μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ νὰ ἐπενυφημῶσι τοὺς εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἠπειρὸν μεταβαίνοντας ξένους ἐθελοντάς, ἀλλ' ἐθεώρουν πρακτικώτερον νὰ παρακολουθῶσι καὶ νὰ ἐξελέγχωσι τὴν ἔθνικὴν πολιτικὴν τῆς ἀποστολῆς κυβερνήσεως, ἣτις διὰ τῶν ἀσυνέτων αὐτῆς διαβημάτων προπαρεσκεύαζε τὴν εἴσοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἡ ἀντιπολίτευσις, φυσικῶς τῷ λόγῳ, μετὰ τὰς δηλώσεις ταύτας τῆς κυβερνήσεως, ἐλάμβανε τὸν λόγον ἵνα δειχθῆ καὶ αὕτη ἀξία τῆς πατριδος καὶ τῶν περιστάσεων. Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὰς εἰρημένας δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ, τὴν ὕμνην Ἀπριλίου, ὅτε οὗτος ἀνήγγελλεν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅτι ἤρξαντο αἱ ἐχθροπραξίαι, ὅτι ἡ Πρέβεζα ἐκανονιοβολεῖτο, ἐκάλει δὲ τὸν ἀπανταχοῦ τῆς ὄρηλιου ἑλληνικὸν λαὸν « νὰ αἰσθανθῆ ἐν τοῖς στέροισι αὐτοῦ τὸ πῦρ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ν' ἀναμνησθῆ ὅτι εἶνε ἀπόγονος μεγάλου λαοῦ, ὅστις ἐδίδαξε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐδ' ἀμφέ-

βαλλεν, ὅτι οἱ ἄνδρες, οἵτινες συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τὴν κυανόλευκον εἰς τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ὄρια θὰ ἐκπληρώσωσι τὸ καθήκον των ὡς πολῖται Ἕλληνες καὶ θέλουσι πάντες προτιμήσῃ τὸν θάνατον, οὐδέποτε δὲ ἀνεχθῆ τὴν ἀτίμωσιν τῆς ἱερᾶς ταύτης γῆς», ἢ ἐν τῇ Βουλῇ ἀντιπολίτευσις διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς μεταξὺ ἄλλων ἐβροντοφάνει καὶ τὰ ἐπόμενα : « Πᾶς ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν ὅπως φέρῃ ὄπλον καὶ πᾶς ὅστις κέκτηται ὄπλον, καλεῖται ὅπως σπεύσῃ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ στρατοῦ ἡμῶν, τῶν τέκνων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ ἢ τὰ νικήσῃ μετ' αὐτοῦ, ἢ ν' ἀποθάνῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει τὰ ἐκδικήσῃ ἕβρον τεσσάρων καὶ πλέον αἰώνων, καὶ ἀποδύομενος σήμερον εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα, ἐννοεῖ τὴν ἕβρον ταύτην τὰ ἐκδικήσῃ, καὶ ἢ θὰ νικήσῃ, ἢ δ' ἄλλως ἄς ἐξοντωθῆ ».

Ἀνάλογα, ἐνθουσιάζη καὶ ἐξεγερτικὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐβροντοφάνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς μακεδονικῆς ἐκστρατείας, ὁ διάδοχος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου :

« Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοί καὶ στρατιῶται,

Εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι ἐκεῖ ποῦ θὰ ὀδηγηθῆτε, θέλετε ἐπιτελέσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον, ἀποδεικνύοντες διὰ τῶν ἔργων, ὅτι μικρὰ καὶ ἀσήμαντα ἀτυχήματα, οὐδερμίαν ἔχοντα ἐπιρροίην ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως, δέν δύνανται νὰ σᾶς πτοήσουν. Μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς πατρίδος, μόνον τὸν Θεὸν πρέπει νὰ φοβῆσθε, καὶ οὐδένα ἄλλον. Εἶμαι εὐτυχῆς, ἀπευθύνων πρὸς ὑμᾶς τὰς λέξεις ταύτας, οἵτινες συνέπεσε νὰ φέρητε τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τῶν ἐπωρίδων σας ».

Λόγοι, λόγοι, λόγοι! Ἄλλ' οἱ πόλεμοι διεξάγονται διὰ τῶν ἔργων, διὰ τῶν μεγάλων ἀποφάσεων, διὰ τῶν ἠρωϊκῶν θυσιῶν. Μόλις οἱ διενθύνοντες τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα συνήρτησαν τὸν ἐχθρὸν, μετὰ τὰς πρώτας ἀγριμαχίας, κατελαμβάνοντο ἐκ φόβου, ἐκ πανικῆς ἀνεξηγήτου, καὶ ἤρξατο ἡ ὑποχώρησις. Ἀπὸ τῶν συνόρων εἰς τὴν Λαμίασαν, καὶ ἀπὸ τῆς Λαρίσης μέχρι Φαρσάλων καὶ Λομοκοῦ, ἐξελίσσετο τὸ φοβερὸν ἄμα καὶ ἀτιμωτικὸν θέαμα ὄχλου, ἀποτελουμένου ἐκ πολιτῶν συγχρότως καὶ στρατιωτῶν, τρεπομένων εἰς ἄτακτοὺς φάγγην πρὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Μυστήριον καλύπτει φοβερὸν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συνησθάνετο τὸ καθήκον του, ἀνελάμβανε τὸν περὶ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα μετὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ νικήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐξεδηλώθη ἥκιστα σοβαρά, πρὸ καὶ μετὰ τὴν κήρυξιν αὐτοῦ. Ἐπεχείρησε τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὸν πόλεμον, ἀπηνθύνθη εἰς τὸ ἀπανταχοῦ ἔθνος, ὃ περ ἔσπευσε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν πρωτοστατούντων κατὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος· ὁ δὲ στρατὸς θέλει παραδείγματα, προερχόμενα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν του. Ὅπου οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τῶν ὑποχρεώσεών των, ἔλεγε μετὰ τινα χρόνον ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς ὁ στρατηγὸς Σμολένσκις, ὁ στρατὸς ἐπετέλεσε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον.

Ἐν Δομοκῶ, διηγεῖται ξένος φιλέλληνας, μετασχὼν τῆς μάχης, ὁ ὑποχωρήσας ἑλληνικὸς στρατὸς, ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν ἀντιστὰς πρὸς τὸν ἐχθρὸν, ἐκράτησε τὰς θέσεις του. « Ἐπέρχεται λέγει, ἐπὶ τέλους ἡ νύξ· ὁ πυροβολισμὸς ὀλίγον κατ' ὀλίγον κοπάζει, ἡ φοβερὰ φωνὴ τῶν τηλεβόλων σιγῇ περὶ ἡμῶν. Ἡ μάχη περατοῦται, ὁ δὲ Δομοκὸς μένει εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡ ἡμέρα ἐκείνη παρῆλθεν ἐν δόξῃ, ἡ δὲ μάχη ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ τῇ πρωΐᾳ τῆς ἐπομένης.... Ἀλλ' ὄχι!! ἡ συνήθης τακτικὴ ἔμελλε νὰ ἐπαναληφθῇ. Ὁ στρατὸς λαμβάνει τὴν διαταγὴν νὰ ὑποχωρήσῃ... Ἴδον λοιπὸν καὶ πάλιν ἡμεῖς εἰς πλήρη ὑποχώρησιν! Ἐκ νέου καταστροφή, ἐκ νέου πικρὸς! Ὁ κόσμος ὅλος ἐξέρχεται καὶ πάλιν ὀρμητικὸς ἐκ τῆς πόλεως, ἐπαναλαμβάνονται δὲ κατὰ μῆκος τῆς εἰς Λαμίαν ἀγούσης ὁδοῦ αἱ φορικαλαὶ ἐκεῖναι καὶ ἐξελιστικαὶ σκηναί, ἃς εἶχομεν ἴδῃ ἐν Τυρνάβῳ καὶ ἐν Λαρίσση. Ἡ ἦττα τῇ φορῇ ταύτῃ εἶνε τελεία, ἀνεπανόρθωτος! Οἱ ἀνθρώποι οὐδ' ἐν Λαμίᾳ τόλμῳσι πλέον νὰ παραμείνωσιν! Ὁ στρατὸς ὑποχωρεῖ ἐν σπουδῇ εἰς Θερμοπύλας, ἧς οὐδ' εἰς θέσιν εἶνε πλέον νὰ ὑπερασπίσῃ. Εὐτυχῶς τῇ 20ῇ Μαΐου ὑπογράφεται ἡ ἀνακωχὴ, χωρὶς οἱ Τούρκοι νὰ δυνηθῶσι νὰ καταδιώξωσιν ἡμᾶς μέχρι τοῦ Παρθενῶνος!... »

Ἡ κατὰ θάλασσαν δρῶσις δὲν ὑπῆρξεν οὔτε γενναιότερα, οὔτε ἐντιμότερα τῆς κατὰ ξηρὰν. Ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ ἐκρίτεται διάστασις περὶ τοῦ πρακτέου. Τὸ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργεῖον διέτασεν, ἀλλὰ δὲν ἠκούετο, ὡς ἐλαφρῶς τῇ σκέψει ἐνεργοῦν. Παράδοξα, ἀκατα-

νόητα συνέβαινον. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυικῶν ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ μοίραρχον τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τὴν ἐπομένην διαταγὴν : « Ἀρχίσατε πῦρ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Διατάξαιτε νὰ βάλλωσι μετ' ἀταραξίας ! ! » Καὶ ὁ μοίραρχος ἐζήτησε ὁδηγίας παρ' ἐνὸς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ βασιλέως, ἂν ἡ διαταγὴ τοῦ ὑπουργοῦ ἦτο σοβαρά... Ἀλλὰ καὶ ἡ δρᾶσις τῆς ἀνατολικῆς μοίρας, τῆς παρὰ τὰ μακεδονικὰ παρσία, τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου δὲν ἦτο εὐτυχεστέρα. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυικῶν ἐστερεῖτο τῆς προσηκούσης ναυτικῆς διευθύνσεως καὶ αὐθεντείας. Συνέβαινον πράγματα ἀκατανόητα, ἐπιδεικτικά, πρὸ τῶν ἰσίων ἠθέλησε ἀγχοῦσις ἡ δόξα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ταρταρίνου, καὶ αὐτοῦ τοῦ Δὸν Κιχάτη. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου τῆς ἀνατολικῆς μοίρας, βαρέως φέρον τὴν ἀδρανείαν αὐτοῦ καὶ φοβούμενος τὴν ἐξέγερσιν τῶν πληρωμάτων ὡς ἐκ τῆς ἀδρανείας ταύτης, τῆς ἀκατανόητου, τῆς παραδόξου, ἐτηλεγράφη εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυικῶν ὑπουργὸν τὴν 7ην Ἀπριλίου ὡς ἐξῆς : « Κύριε ὑπουργέ, ἡμέτεροι μάχονται ἤδη εἰς σύνορα. Ἀρχηγὸς τουρκικῶν στρατευμάτων πιθανὸν νὰ ἐξακολουθῇ συγκεντρῶνων στρατὸν ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ Κατερίνης καὶ θωρηκτὴ μοῖρα θ' ἀογῆ ; Ἐρωτῶ ». Εἰς τὸ χαριέστατον καὶ χαρακτηριστικώτατον τῶν καιρῶν τηλεγράφημα τοῦτο τοῦ ὑφισταμένου ἀρχηγοῦ τῆς ναυτικῆς μοίρας ἀπεκρίνετο ἀμέσως, χαριέστερον ἔτι, ὁ προϊστάμενος ἐπὶ τῶν Ναυικῶν ὑπουργός, ὕψις κρίματιν ὡς οἶδε Κύριος ἦτο κατὰ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα δικηγός, ἐννοῶν περὶ στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ὅπως ὁ ὑφιστάμενος στόλαρχος περὶ δικαιοσύνης : « Χαίρω ὅτι συνεταντίσθησαν αἱ γνώμαι ἡμῶν περὶ ἀμέσου ἐνεργείας . . . Ἐκπλεύσατε ἄρα ὅτι τάχιστα, πλέωντες εἰς Πλαταμῶνα καὶ μέχρως Ἀκατερίνης, προσβάλλοντες δὲ πᾶν τουρκικὸν πλοῖον ἢ μοῖραν τοιούτων, ὅπου ἂν ἠθέλετε συναντήσῃ αὐτά ». Καὶ ὁ στόλαρχος ἀπεκρίνετο : « Ἐκτελοῦντες διαταγὰς σου ἀπεπλεύσαμεν σήμερον πρωΐαν εἰς Τσάγεζι. Παραλιακοὶ τουρκικοὶ σπυθμοὶ ἐγκατελείφθησαν, ἐπομένως δὲν προσεβάλομεν αὐτούς... Εἰς σκάλαν Λιτωχωρίου εὐρόντες μεγάλην ἐναπόθεσιν παντοειδῶν τροφίμων στρατοῦ Ἐλασσῶνος ἐπυροπόλησαμεν ὀλοτελῶς, ὡς καὶ τὴν ἐκεῖ μεγάλην ἀποθήκην, ἀδυνάτου οὐσης μεταφορᾶς τοσούτων ποσοτήτων» . . .

Ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τούτοις τοῦ στόλου τῆς ἀνατολικῆς μοίρας ὁ ὑπουργὸς συνέχαιρεν αὐτῶ, βεβαιῶν ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἀνάστατος ἐπὶ τῷ μεγάλῳ γεγονότι ἔπρατιτε δὲ τοῦτο, ἀναιροῦν τὴν στρα-

τιωτικὴν πειθαρχίαν, ἀπευθυνόμενος συγχρότως τῷ τε μοιραρχῶν καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετοῦντι βασιλόπαιδι Γεωργίῳ. Καὶ ἀμέσως ἐτηλεγράφη τὰ ἐπόμενα ἀμίμητα καὶ ἀπαράμιλλα ; « Νῦν σπεύσατε νὰ βομβαρδίσητε (πρὸς τίνα σκοπὸν ;) τὸ Καραμπουργοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, προσέχοντες πολὺ νὰ μὴ θίξητε τὰ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖα... » Ἄλλ' ὁ στολάρχος δὲν ἐξετέλει τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ ποστείλῃ αὐτῷ τὴν ἐπομένην κεραυνοβόλον ἐπιτίμησιν καὶ διαταγὴν, ἀκατίληπτον καὶ μυστηριώδη : « Τελευταῖαι διαταγαί μου ἦσαν νὰ κρατήσητε εἰς ἀποκλεισμὸν τὰ τουρκικὰ πλοῖα, πολεμικὰ καὶ μὴ, ὡς καὶ τὰ ξένα τὰ ἐμπολέμου ἐμπορεύματος... Εἶχον διατάξῃ συγχρότως νὰ καταλάβητε τὰς ῥήσους, ὑφοῦντες τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, εἰ δυνατόν νὰ κατασιζήνητε τὸν παραλιακὸν σιδηρόδρομον Λεδαγαίς. Διὰτί ὅμως, ἀφοῦ εἶχετε νεωτέραν διαταγὴν μου, νὰ βομβαρδίσητε τὸ Καραμπουργοῦ, παρελείψατε τοῦτο καὶ ἐπανήλθετε εἰς τὸν βομβαρδισμὸν Λεπιοκαρναῖς : Δέον ἀμέσως ν' ἀποστείλητε, ὡς μοιραρχος, ἀπολογίαν τηλεγραφικὴν... Δὲν ἐπιτρέπω εἰς κανένα σας ν' ἀναβάλλῃ ἐκτέλεσιν διαταγῶν μου καὶ νὰ ζητῇ ἄλλοθεν ἐγκρίσεις, ὡς ἐπρόξατε περὶ Καραμπουργοῦ.. Δέον τυφλῶς νὰ ὑπακούητε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ μόνως τοῦ ἀπευθυνόμενου ὑπουργοῦ, ἐπιφυλασσομένου νὰ ἐξαντλήσῃ ὅλην τὴν ἀσθηρότητα τῶν νόμων, ὅταν μάλιστα εὐρισκόμεθα εἰς τοιαύτας περιστάσεις ». Ὁ δυναρχὸς ὑπουργός, μηδεμιᾶς τῶν διαταγῶν αὐτοῦ ἐκτελουμένης ὑπὸ τοῦ στολάρχου, ἠναγκάζετο ἐπὶ τέλος νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του εἰς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ἡ αἰτιολογία τῆς παραιτήσεως ἦτο αὕτη : « Γνωμὶ ἐγκαίρως ὑπ' ἐμοῦ προταθεῖσαι δὲν εἰσηκούσθησαν. Διαταγαί μου δὲν ἐκτελοῦνται ὑπ' ἐνίων, ἀναμενόντων τὴν ἄλλοθεν ἐγκρίσιν. Ἄπο δὲ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν ἐξέφυγε πρὸ πολλοῦ ἡ ὑπεύθυνος διοίκησις. Φροντίσατε περὶ ἀντικαταστάσεώς μου... » Καὶ πρὸς ἐπίμετρον τῆς οἰκτρᾶς ταύτης καταστάσεως σημαιοφόρος, ὑπηρετῶν ἐν τῷ θωρηκτῷ « Ψαρά », ἐξελθὼν ἐκ τῆς μοιραρχίδος ἄνευ ἀδείας εἰς τὴν ξηρᾶν, ἔπεμπεν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργὸν τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα κατὰ τῆς θαλασσίας δρόσεως τοῦ στολάρχου : « Ἐν ὀνόματι ἔθρους καταγγέλλω ἀοργητὸν Σαχτούρη καὶ συνεργούς προδίδοντας ἔθρος, μὴ ἐκτελέσαντας διαταγὰς. Π λ ε ῖ σ τ ο ἰ ἄ ξ ι ὠ μ α τ ι κ ο ἰ φ ρ ο ν ο ὕ σ ι ν α ὕ τ ἄ. Σπεύσατε, ὄρῃσατε ὑποναύαρχον

ἀρχηγὸν Κινάρον ἢ Σταματέλλον... Καταγγελία καὶ πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου»...

Πράγματι μετ' ὀλίγον, γενομένης δευτῆς τῆς παραιτήσεως τοῦ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργοῦ, εἰσηκούετο ὁ σημαιοφόρος, ὁ καταγγείλας τὸν στόλαρχον, διορισθέντος ἀντ' αὐτοῦ τοῦ ὑποναύαρχου Σταματέλλου. Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ κυβερνήσις, ἐστερημένη πίσεως πρωτοβουλίας καὶ γενναιότητος, ἀναγκαστάτης εἰς τοιαύτας κρισίμους περιστάσεις, ἦγετο καὶ ἐφέρετο μεταξὺ ἀντιθέτων ρευμάτων καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ κατὰ τὸν πόλεμον, μέχρως οὐ ἐπῆλθεν ὁ καθολικὸς πανικός, ἡ καταστροφή. Τίνος λόγον ἕνεκα ἡ καταστροφή αὕτη; Εὐρέθη ὁ αἴτιος, ἐνδεικνύμενος καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ὑπουργικῶν κύκλων — ἡ Προδοσία!... Διότι οὐδεὶς ἐπεθύμει ἀντὶ τῆς λέξεως ταύτης νὰ μεταχειρισθῆ τὴν μόνην προσήκουσαν ἐν τῇ περιστάσει: ἡ καθολικὴ αὐταπάτη, ἡ παραφροσύνη, ἡ φιλαρχία, ὁ ἀπὸ τριακονταετίας κρατῶν ἐναγῆς κοινοβουλευτισμός, καθ' ὃν ἀνω τῶν κοινῶν ἐτίθεντο τὰ ἰδιωτικά, τὰ κομματικά συμφέροντα.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, συνεπεία τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἀκαταλογίστου διευθύνσεως, ἣτις διεισραγῶθη καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐγκατελείπετο παρὰ πάντων· καὶ αὐτὴ ἡ ἐνδόμυχος ἐθνικὴ πίστις, ἣτις ἔπρεπε νὰ στηρίξῃ αὐτὸ κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην στιγμὴν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀγωνίας, ἣτις εἶνε ἡ ἰσχυροτάτη τῶν δυνάμεων παντὸς λαοῦ, κατέλειπεν αὐτὸ πρὸ τῶν τραγικῶν γεγονότων, καὶ μόνον ὁ ὑπέρογκος πρωθυπουργός, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ τὸ βᾶρος τῆς ἐξουσίας ἐν οὕτω σοβαραῖς στιγμαῖς, προσεπάθει διὰ φράσεων καὶ μόνον φράσεων, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ πιστεύῃ εἰς ὅσα ἔλεγε, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πίστιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εἰς τὸν μέγαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα, ὃν ἀνέλαβε χωρὶς ν' ἀναμετρήσῃ τὰς δυνάμεις του, χωρὶς νὰ προπαρασκευασθῆ, ἐγκαταλείφθῃς ἔρμαιον τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ἀποτειυφλωμένων φιλάρχων. «Θὰ ἀγωνισθῶμεν, ἔλεγεν ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, μετὰ τὴν ἄναδρον ἐγκατάλειψιν τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσσης, μετὰ τὰς ἐπανελημμένας ὑποχωρήσεις καὶ κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Θερμοπύλας, καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ νικήσωμεν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὀπλισθῶμεν μεθ' ὄλου ἡμῶν τοῦ θάρρους καὶ πᾶς ὁ δυνάμενος ἄς απεύσῃ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ στρατοῦ, ὅπως ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς

πατρίδος». Ὁ δυστυχὴς ! δὲν ἠδύνατο, γράφων ταῦτα, νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ Θεὸς βοηθεῖ τοὺς ἰσχυροὺς μόνον, ἢ δὲ ἀπλῆ φιλοπατρία δὲν δημιουργεῖ τὴν νίκην. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ νίκη, ἔπρεπε πρότερον νὰ δοργανωθῇ ὁ στρατός, ὁπότε ἠδύνατο νὰ προπαρασκευασθῇ καὶ αὕτη. Ἄλλ' ἐπὶ τριακονταετίαν μέριμνα τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, κατατριβομένης περὶ τὰ εὐτελεῖ καὶ τὰ ἀσήμαντα, ἦτο ἢ ἀποσύνθεσις μᾶλλον, οὐχὶ δὲ ἡ σύνταξις καὶ ἡ ὁργάνωσις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, οὐχὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ πολεμικοῦ μένους τῶν Ἑλλήνων.

Μ'.

17 Ἀπριλίου 1909

Μετὰ τὰς ἐπιχειρηματέρας καταστροφάς, τὸν πανικὸν καὶ τὰς ὑποχωρήσεις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐντεῦθεν τῆς Θεσσαλίας, καταλιπόντος ἐπὶ τέλος ἀκαταλόγιστος καὶ τὸ τελευταῖον προπύργιον του, τὸν Δομοκόν, καὶ προτροπάδην βαίνοντος πρὸς τὴν Λαμίαν καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀντιστάσεως μὴ οὖσης σοβαρᾶς, θριαμβευτικῶς προέβαινον πρὸς τὴν ἐλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἣν καὶ θὰ κατελάμβανον, κατασκηνοῦντα ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν μὴ παρενέβαιεν ὡς ἐκ μηχανῆς θεὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας, ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ Δομοκοῦ ἐπιστείλας τῷ Σουλτάνῳ τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα, δι' οὗ ἐξητεῖτο τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ καὶ τὴν συγγνώμην ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

« Ἡ ὑμετέρα αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης δὲν θὰ ἐκπλαγῇ, ἐὰν αἱ μεταξὺ ἡμῶν ὑπάρχουσαι ἀγαθαὶ σχέσεις εὐκρινουῶς φιλίας καὶ ἀγαθῆς γειτνιάσεως μ' ἐνθαρρύνωσιν, ἵνα ποιήσωμαι ἔκκλησιν εἰς τὰ εὐγενῆ αὐτῆς αἰσθήματα καὶ μοι ἐμπνεύσωσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης δὲν θ' ἰβραδύνη νὰ ἐπισφραγίσῃ τὰς ἐν ἡ ρ ω ἰ κ ῶ ἄ γ ῶ ν ι ἀρθείσας νίκας τοῦ γενναίου στρατοῦ διὰ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν μετριοπαθῶν καὶ εἰρηρικῶν διαθέσεων, ὡς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου διεκήρυξεν. Ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης, ἀναστέλλουσα τὴν ἐν Ἑλλάδι πορείαν τῶν στρατευμάτων της καὶ εὐνοϊκῶς ἀποδεχομένη τὴν ἐπέμβασιν τῶν δυνάμεων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, διὰ νέου θὰ